

УДК 502(069):159.94 – 057.875

Мельниченко Р. К. ,
член-кореспондент АМСКП "Полісся",
кандидат біологічних наук,
доцент кафедри зоології, біологічного моніторингу та охорони природи
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)
Житомир, Україна
melnychenko1971@ukr.net
ORSID : 0000-0002-6306-7427

УНІВЕРСИТЕТСЬКИЙ МУЗЕЙ ПРИРОДИ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ

У статті проаналізовано роль університетських природничих музеїв у формуванні природничо-наукової, екологічної, комунікативної компетентності студентів. Описано історію створення та експозицію музею природи Житомирського державного університету імені Івана Франка. Детально розкрито освітньо-виховну функцію музею природи навчального закладу. Проаналізовано досвід роботи цієї установи при підготовці майбутніх вчителів біології. Показано широкі можливості використання університетських музеїв для розвитку креативності студентів, а також при здійсненні профорієнтаційної та просвітницької роботи серед школярів області.

Ключові слова: музей природи, Житомирський державний університет імені Івана Франка, майбутній учитель біології, креативність.

Постановка проблеми. Одним із найцінніших надбань природничої науки є зоологічні колекції та музеї. У них зберігаються різновікові експонати, зразки з різних місцевостей, що дає можливість безмежної наукової та навчальної роботи, дослідження природних процесів і явищ. Крім того, природничі музеї відіграють важливу роль у формуванні природничо-наукової компетентності школярів і студентів, сприяють професійній підготовці майбутнього вчителя, особливо вчителя біології, екології та природознавства. Неоціненна музеїв роль природи у вихованні екологічно свідомої особистості, її гуманного ставлення до живого.

На сучасному етапі розвитку суспільства музей, який збирає, досліджує, реставрує, зберігає та експонує матеріальні та духовні свідчення розвитку природи і людини, успішно інтегрується в систему безперервної освіти. Це забезпечується основними функціями, що відображають суспільне призначення і визначають характер діяльності природничих музеїв, а саме: документування науково-природничої інформації; виконання науково-дослідних розробок у галузі природничої музеології та інших природничих наук; збереження науково-природничих фондів; інформаційно-аналітична й освітньо-виховна функції [4].

Сьогодні в Україні працюють понад 4 тис. громадських музейних закладів, які провадять велику наукову, освітню і виховну роботу. Серед них 265 музеїв зареєстровані при вищих навчальних закладах, понад 40 з них – природничі, 25 – функціонує як зоологічні музеї [2; 9]. У своїй діяльності природничі музеї використовують ботанічні, зоологічні, геологічні, палеонтологічні та інші природничі колекції, а також природничу інформацію, яка збирається музейними працівниками в процесі наукових досліджень. Природничо-музейна діяльність спрямована на виявлення, збереження, вивчення і використання пам'яток природи. На організаційному рівні вона складається з декількох сфер, серед яких виділяють науково-фондову, інформаційно-аналітичну, експозиційну і науково-освітню [3]. Проте, як ми вважаємо, науково-освітня сфера в багатьох музеях університетів реалізується не повністю. Не використовується вповні увесь той науковий і освітній потенціал музеїв природи, котрий сприяє підвищенню фахової підготовки та формуванню професійної компетентності біологів-науковців і вчителів природничих дисциплін; формує культуру їх мовлення; стимулює розвиток креативності студентів та учнів загальноосвітніх навчальних закладів та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Природнича музеологія виступає предметом наукового пошуку багатьох вчених. Так у роботах І. В. Шидловського висвітлено історію музейної справи та зоологічних музеїв університетів України [9]. Дослідження О. С. Климишина розкривають наукові основи природничої музейної діяльності; узагальнюють їх роль у розвитку як біологічних досліджень, так і здійсненні освітніх цілей [3; 4]. У статтях багатьох авторів детально висвітлено просвітницьку, освітню та наукову функції музеїв [8]. Зокрема, А. Крон зі співавторами описує роль Зоологічного музею Ужгородського національного університету як освітньо-наукової бази [6], Л. Кобзар – просвітницьку діяльність музею природи Поліського заповідника та ін. [5]. Здійснюючи освітньо-виховну функцію, музеї природного профілю долучаються до розв'язання екологічних проблем, сприяють формуванню системи екологічної освіти й виховання [1; 5; 6]. Проте недостатньо висвітленим у науковій літературі залишається питання використання природничих музеїв для розвитку професійної компетентності майбутнього вчителя біології, креативності студентів, формування їх комунікативної компетентності.

Мета статті – на прикладі досвіду діяльності музею природи Житомирського державного університету імені Івана Франка показати широкі можливості університетських музеїв у підготовці творчого вчителя біології.

Виклад основного матеріалу. Музей природи Житомирського державного університету імені Івана Франка засновано у 1980 році у приміщенні природничого факультету по вулиці Пушкінській, 42. Сюди у 1971 році з Бердичівського педагогічного інституту, який ліквідували у зв'язку з укрупненням вузів України, прибули студенти і викладачі на чолі з деканом, доцентом кафедри зоології Леонідом Миколайовичем Куркчі. Через два роки на базі тодішнього педагогічного інституту було закладено початок Зоологічного музею. Одним із його засновників був доцент кафедри зоології Кен Іванович Копейн. Саме його зоологічна колекція, зібрана протягом 1973 – 1978 рр. стала основою музею природи ЖДУ імені Івана Франка. Окреме приміщення для музею було обладнане у 1980 р. З того часу вдосконалювалося його оформлення, експозиція поповнювалася новими експонатами, виготовленими викладачами і студентами під час навчально-польових практик, а також подарунками випускників факультету.

Зоологічна колекція музею містить понад 650 експонатів хордових тварин не лише з України, а й з інших куточків світу. Серед них близько 60 видів риб, 20 видів амфібій, 30 видів плазунів, 250 видів птахів, 70 видів ссавців, а також колекція гнізд і яєць. Рідкісними цікавими експонатами музею є шимпанзе, гібон, котячий лемур, зебу, тибетський як, зубр, дев'ятипопосний броненосець, трубказуб, летюча лисиця, африканський страус, нанду, рожевий пелікан, вінценосний журавель, птах-секретар та ін. [10]. Крім того, в музеї містяться черепашки понад 50-ти видів прісноводних і морських молюсків, а також у фондах музею зберігається наукова малакологічна колекція із кількох тисяч черепашок молюсків з різних річкових басейнів, зібраних студентами, аспірантами і викладачами, членами Житомирської наукової малакологічної школи на території 25 областей України, АР Крим, Литви, Польщі [7]. Експонуються в музеї природи ракоподібні, хеліцерові, черви, а також понад 100 видів комах. Є цікаве зібрання коралів, губок, голкошкірих, черепів ссавців та ін. Понад 200 експонатів налічує колекція рідкісних і дорогоцінних мінералів та гірських порід України та Євразії, створена доцентом кафедри ботаніки Корбутом Гаррієм Олександровичем. Містяться в музеї й вітрини з його палеонтологічними знахідками. Цікавинкою музею природи ЖДУ стала експозиція «Шматочок Антарктиди». Вона була оформлена студентами на базі фотографій та експонатів, подарованих випускником природничого факультету Весельським М. Ф., учасником XVIII та XIX Українських Антарктичних експедицій на станції «Академік Вернадський» [10].

Музей природи природничого факультету Житомирського державного університету імені І. Франка виконує усі суспільно значущі функції, притаманні музеям [8]. Шляхи їх реалізації наведено у таблиці 1.

**Основні функції музею природи
Житомирського державного університету імені Івана Франка**

Функції	Шляхи реалізації
Документування	Інвентаризація усіх експонатів та фондів музею; створення путівника по музею, ведення обліку нових експонатів та ін.
Збереження науково-природничих фондів	Фізичне збереження всіх матеріалів завдяки дотриманню спеціального режиму вологості, температури, освітлення, очистки, дезінфекції та дезінсекції; можливість використання експонатів для наукової роботи; запобігання руйнуванню, крадіжкам.
Науково-дослідна	Виконання науково-дослідних розробок у галузі природничих наук; написання студентських наукових робіт; створення малакологічної колекції черепашок та вологих препаратів на основі багаторічних зборів членів Житомирської наукової малакологічної школи.
Інформаційно-аналітична	Створення електронного каталогу Малакологічної колекції музею природи ЖДУ; розміщення інформації про музей у соціальних мережах, на офіційному сайті ЖДУ, засобах масової інформації.
Освітньо-виховна	Вивчення навчальних дисциплін студентами; оволодіння ними методиками проведення екскурсій, створення музейних колекцій; природоохоронна, просвітницька, профорієнтаційна діяльність серед школярів; використання музею як квест-території та ін.

Провідною функцією музею природи ЖДУ імені І. Франка є саме освітньо-виховна. Під час її реалізації розвивається креативність студентів, їх художньо-естетичні здібності, критичне мислення, здатність до прийняття нестандартних рішень тощо. Музей природи ЖДУ здійснює масштабну педагогічну та просвітницьку діяльність, а саме:

- є солідною базою і яскравим наочним зібранням при вивченні курсів зоології, геології, анатомії людини, ботаніки, біогеографії, еволюційного вчення, методики навчання біології та ін.;

- сприяє збагаченню словникового запасу, розвитку пам'яті, ораторських і творчих здібностей студентів природничого факультету. Вони активно долучаються до проведення тематичних екскурсій для різних вікових категорій відвідувачів; організації квестів, вікторин та впровадження інших інтерактивних технологій (розробка і проведення екскурсій, квестів, дидактичних ігор студентами – це творчі індивідуальні завдання під час вивчення курсів методики навчання біології у школі; систематики хордових тварин, зоології, гідробіології й ін.);

- сприяє розвитку творчих задатків молоді у царині образотворчого мистецтва, фотоанімації (здійснюється залучення студентів до оформлення вітрин та приміщення музею; організація виставок творчих робіт викладачів і студентів біологічної тематики; знайомство з основами таксидермічного мистецтва та ін.);

- популяризація знань про природу рідного краю та різних куточків планети;

- формування особистісних якостей, поглядів і переконань відвідувачів; їх естетичне та екологічне виховання;

- профорієнтаційна робота серед дошкільників та учнів закладів освіти Житомирщини, гостей міста.

Висновки. Природничий музей є багатофункціональною науково-дослідною та освітньою установою у складі вищого навчального закладу. Його потенціал використовується для проведення науково-дослідницької роботи студентами та викладачами університету; формування системи природничої освіти; здійснення просвітницької й профорієнтаційної роботи серед населення. Він є важливим засобом розвитку креативності студентів, сприяє достатній фаховій та методичній підготовці майбутнього вчителя природознавства, біології, екології, географії тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Веденєєва Г. К. Музейна педагогіка як форма розвитку екологічної свідомості / Г. К. Веденєєва // Сучасні аспекти природничої музеології: матеріали II міжнародної науково-практичної конференції, 11–13 вересня 2012 р., Київ-Канів. – Київ, 2012. – С. 117–118.
2. Зоологічні колекції та музеї: збірник наукових праць / за ред. І. Загороднюка; Національний науково-природничий музей НАН України. – Київ, 2014. – 156 с.
3. Климишин О. С. Наукові основи природничої музейної діяльності / О. С. Климишин // *Наук. зап. держ. природозн. музею НАН України*. – Львів, 2000. – Т. 15. – С. 11–21.
4. Климишин О. С. Сучасні проблеми природничої музеології / О. С. Климишин // *Наукові записки державного природознавчого музею*. – Львів, 2010. – Вип. 26. – С. 3–14.
5. Кобзар Л. Музей природи Поліського заповідника та його роль у просвітницькій роботі / Л. Кобзар, Г. Бумар // *Зоологічні колекції та музеї: зб. наук. праць / за ред. І. Загороднюка; Національний науково-природничий музей НАН України*. – Київ, 2014. – С. 115–120.
6. Крон А. Зоологічний музей Ужгородського національного університету як освітньо-наукова база / А. Крон, О. Луговой, Ю. Зізда // *Зоологічні колекції та музеї: зб. наук. праць / за ред. І. Загороднюка; Національний науково-природничий музей НАН України*. – Київ, 2014. – С. 121–124.
7. Мельниченко Р. К. Черевоні молюски малакологічної колекції Житомирського державного університету імені Івана Франка // Р. К. Мельниченко, Т. В. Андрійчук, Д. А. Гарбар, А. М. Гарлінська та ін. // *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Біологія*. – 2016. – 40. – С. 78–82.
8. Природничі музеї: роль в освіті та науці: матеріали IV Міжнародної наукової конференції / Національний науково-природничий музей НАН України; за ред. І. Загороднюка. – Київ, 2015. – Ч. 2. – 184 с.
9. Шидловський І. В. Історія музейної справи та зоологічних музеїв університетів України, за ред. Й. В. Царика / Ігор Шидловський. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2012. – 112 с. (Серія «Біологічні Студії»).
10. Музей природи. Музеї Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Режим доступу: https://zu.edu.ua/museum_nature.html

REFERENCES

1. Vedeneieva H. K. Muzeina pedahohika yak forma rozvytku ekolohichnoi svidomosti / H. K. Vedeneieva // *Suchasni aspekty pryrodnychoi muzeolohii: materialy II mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*, 11–13 veresnia 2012 r., Kyiv-Kaniv. – Kyiv, 2012. – S. 117–118.
2. Zoolohichni kolektsii ta muzei: zbirnyk naukovykh prats / za red. I. Zahorodniuka; Natsionalnyi naukovo-pryrodnychi muzei NAN Ukrainy. – Kyiv, 2014. – 156 s.
3. Klymyshyn O. S. Naukovi osnovy pryrodnychoi muzeinoi diialnosti / O. S. Klymyshyn // *Nauk. zap. derzh. pryrodozn. muzeiu NAN Ukrainy*. – Lviv, 2000. – T. 15. – S. 11–21.
4. Klymyshyn O. S. Suchasni problemy pryrodnychoi muzeolohii / O. S. Klymyshyn // *Naukovi zapysky derzhavnoho pryrodnavchoho muzeiu*. – Lviv, 2010. – Vyp. 26. – S. 3–14.
5. Kobzar L. Muzei pryrody Poliskoho zapovidnyka ta yoho rol u prosvitnytskyi roboti / L. Kobzar, H. Bumar // *Zoolohichni kolektsii ta muzei: zb. nauk. prats / za red. I. Zahorodniuka; Natsionalnyi naukovo-pryrodnychi muzei NAN Ukrainy*. – Kyiv, 2014. – S. 115–120.
6. Kron A. Zoolohichni muzei Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu yak osvitno-naukova baza / A. Kron, O. Luhovoi, Yu. Zizda // *Zoolohichni kolektsii ta muzei: zb. nauk. prats / za red. I. Zahorodniuka; Natsionalnyi naukovo-pryrodnychi muzei NAN Ukrainy*. – Kyiv, 2014. – S. 121–124.
7. Pryrodnycha muzeolohiia: teoriia ta praktyka: materialy Vseukrainskoi nauk-prakt. konf. ISOM Ukrainy, Kamianets-Podilskyi, 17–18 veresnia 2009 r. – Lviv – Kamianets-Podilskyi, 2009. – 209 s.

8. Pryrodnychi muzei: rol v osviti ta nautsi: Materialy IV Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii / Natsionalnyi naukovo-pryrodnychy muzei NAN Ukrainy; za red. I. Zahorodniuka. – Kyiv, 2015. – Ch. 2. – 184 s.

9. Shydlovskiy I. V. Istoriia muzeinoi spravy ta zoolohichnykh muzeiv universytetiv Ukrainy, za red. Y. V. Tsaryka / Ihor Shydlovskiy. – Lviv: LNU im. Ivana Franka, 2012. – 112 s. (Seriiia «Biolohichni Studii»).

10. Muzei pryrody. Muzei Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. – Rezhym dostupu: https://zu.edu.ua/museum_nature.html

Melnychenko R. K. *The University Museum of Nature as a means of developing students' creativity.*

The article analyzes the role of the university museums of nature in forming the natural science, ecological, and communicative competence of students. It is emphasized that such museums are successfully integrated into the system of continuous education. It is ensured by their activities, which are reflected in various social functions such as: documenting and storing exhibits, educational and research, informational and analytical. The article describes the history of creation and exhibition of the Museum of Nature at Zhytomyr Ivan Franko State University. The educational function performed by the Museum of Nature is described in detail. The article also analyzes the institution work while training future biology teachers. The possibilities of using university museums for the development of youth's creativity are demonstrated. In particular, the inclusion of students in the development and conduct of thematic excursions for different age categories of visitors; realization of the artistic and esthetic design of the museum's exposition; mastering taxidermy technologies; organization of educational games, quests using museum exhibits. The role of the Museum of Nature for the purpose of carrying out vocational guidance and educational work among the schoolchildren of the region is shown, as well as the importance of the museum activities coverage in social networks, the creation of electronic catalogs, museum guides, etc.

Key words: Museum of Nature, Zhytomyr Ivan Franko State University, future biology teacher, creativity.

Мельниченко Р. К. *Университетский музей природы как средство развития креативности студентов.*

В статье проанализирована роль университетских музеев природы в формировании естественнонаучной, экологической, коммуникативной компетентности студентов. Описана история создания и экспозиция музея природы Житомирского государственного университета имени Ивана Франка. Подробно раскрыта образовательно-воспитательная функция музея учебного заведения. Проанализирован опыт работы этого учреждения при подготовке будущих учителей биологии. Показаны широкие возможности использования музеев университетов для развития креативности студентов, а также при осуществлении профориентационной и просветительской работы среди школьников области.

Ключевые слова: музей природы, Житомирский государственный университет имени Ивана Франка, будущий учитель биологии, креативность.